

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Michaël 2025

De wenk van Michaël

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

29^e jaargang nr. 4, Michaël 2025

Thema: De wenk van Michaël

Kerk in de wereld	3
Ervaringen op weg naar de drempel	7
Gewenkt worden	10
Michaëltijd	
De tegenstander van de mens	13
Op de groei – opvoeding	
Balans in het kinderleven	17
Onder de zon – jongeren	
Als staflid in ontwikkeling bij Helios	20
Kennismakingsinterview	
Gemeenschap en meebouwen	23
Boeken	
Elk sterven is weer anders	25
Uit ons bewindsgebied	
Van de bewindsdrager	27
Een zoemende sociale bijenkorf	28
Internationaal	
Kerkwijding in Sint-Petersburg	29
Over de grenzen	31
Allerlei	
Aankondigingen	34
Gestorvenen	36
Colofon	38

Illustratie vooromslag:

Ohne Titel, Dorothea Templeton (2011).
In 'Die Christengemeinschaft', september
2013

Van de redactie

Het themagedeelte van dit Michaël-nummer staat geheel in het teken van wenken en gewenkt worden. Een wenk is een aanwijzing met de ogen, het hoofd of de handen waarmee een richting wordt aangeduid. Als aardemensen mogen we ons gewenkt weten door de aartsengel Michaël, die ons de weg wijst naar het grote zonnemysterie van Golgotha. Michaël wenkt niet alleen, maar brengt ook evenwicht en balans, zoals in de rubriek 'Op de groei' is te lezen. En we kennen deze aartsengel natuurlijk ook vooral als de strijder met de draak, wat staat beschreven in het Openbaringsboek (hoofdstuk 12). Filosoof Jesse Mulder werpt een geheel eigen licht op hoe ook wij als mensen op aarde betrokken zijn geraakt in deze strijd met de 'tegenstander van de mens'. Voorts vindt u een bespreking van een boek, samengesteld door ons onlangs overleden redactielid Thom Kloes, dat nog net op tijd het licht zag. En er is allerlei nieuws uit de Christengemeenschap wereldwijd.

Marianne de Nooij

Thema: De wenk van Michaël

De wenk van Michaël, zoals die klinkt in de gebeden van de mensenwijdingsdienst in de Michaëltijd, leidt ons naar het mysterie van dood en opstanding, naar het geheim van de liefde, naar Christus. Op velerlei wijze kun je je in je leven gewenkt voelen: kom maar, deze kant op! In de eerste bijdrage zoekt Lyanne Korf naar hoe gemeenschap gevormd kan worden in de praktijk. Geestelijk verzorgers Ingrid Deij en Christiane Voit zijn met elkaar in gesprek gegaan over welke wenken je kunt ervaren in het toegaan naar de drempel van het sterven. Tot slot van het themagedeelte van dit Michaëlnummer enkele bijdragen van lezers als reactie op de vraag van de redactie naar hoe je je in je leven gewenkt kunt voelen, roepen naar iets nieuws.

Kerk in de wereld

Over sociale initiatieven in de Christengemeenschap

door Lyanne Korf (gemeente Zutphen)

Op Palmzondag was mijn vader uitgenodigd voor een middagje zingen bij een gemeentelid thuis. Door iemand anders werd hij met de auto opgehaald, de rolator ging opgeklapt in de achterbak en nadien werd hij ook weer thuisgebracht. Er ging wat ge-heen-en-weer met de zorg aan vooraf, zijn persoonlijk begeleider raadde de hele onderneming sterk af omdat hij erg moeilijk loopt, maar gelukkig hebben we doorgezet. Mijn vader heeft van de middag genoten! Er werden paasliederen ten gehore gebracht en er werden paasliedjes samen gezongen. Ook het autorijden op zich was al een feestje voor hem.

Voor mij als dochter van een zeer dementerende vader is het hartverwarmend dat er nog een dergelijk initiatief wordt genomen 'vanuit de kerk'. Ondanks dat mijn vader niet meer naar de mensenwijdingsdienst kan komen, wordt er aan hem gedacht en hoort hij er nog bij. Deze middagen zijn een initiatief van een gemeentelid, zeer laagdrempelig en zoals een deelnemster zei: zo'n middag is als een schaal vol liefde-krachten.

Ik verbaas me wel eens als ik hoor wat er in andere kerkgenootschappen allemaal

wordt gedaan voor goede doelen, voor armen, voor Oekraïners of voor jarige, oude, zieke of eenzame gemeenteleden... De collectes hebben meestal ook een sociaal doel en uiteraard wordt er veel gebeden voor de vele verschillende kwetsbaren in de samenleving. In Rusland kun je zelfs laten bidden voor iemand, je levert een briefje in met de naam van de patiënt of ongelukkige en dan wordt er (tegen betaling) veertig dagen lang voor diegene gebeden. Toen ik begin mei in Rusland was en flink ziek werd wilde mijn vriendin ook voor me laten bidden, maar helaas, ik ben als kind niet gedoopt en voor ongedoopten wordt niet gebeden. Er zijn dus wel voorwaarden aan verbonden.

Vrijheid als basis

Soms mis ik wel eens dergelijke hulp-structuren in de Christengemeenschap, maar ook verbindingen met sociale initiatieven in de stad of in het land. Waarom is dit 'praktiseren van naastenliefde' bij ons niet zo vanzelfsprekend opgenomen in het gemeenteleven als in andere kerken? We hebben weinig initiatieven die zich buiten de eigen gemeente uitstrekken, verbinding maken met andere organisaties in de stad etc. Waarom doen we aan zo weinig mee? Waarom lijkt de Christengemeenschap iets op een eilandje voor de zeldzamen die de kerk weten te vinden? Ik chargeer nu een beetje en het is belangrijk te zien waar er gelukkig juist wel wordt samengewerkt, bijvoorbeeld met de vrijescholen tijdens jaarfeesten, maar ook met verzorgingshuizen in de omgeving. En gemeenteleden hebben oog en hart voor elkaars noden. Toch vind ik het een interessante vraag. In de eerste plaats zijn we niet zo groot. Maar ik denk dat het ook te maken heeft met de vrijheid die in de Christengemeenschap als basis ligt aan het gemeenteleven. Er zijn geen gegeven (hulp- of liefdadigheids-) structuren waar je zodra je deelneemt aan activiteiten in de kerk ook automatisch deel van uitmaakt. Elk initiatief moet in de eerste plaats vanuit de mensen zelf komen. Vanuit de vrije mens die keuzes maakt om iets voor anderen te willen doen. En hoe dan? Dat is helemaal niet zo gemakkelijk.

In de Michaëltijd krijgen dergelijke vragen een wat dringender karakter. Het is Michaël die ons als vrije mensen wenkt om hem te volgen. Of we nou gedoopt zijn of niet, lid zijn of niet, jong of oud, rijk of arm. Alleen uit vrije wil kunnen we ervoor kiezen iets in de gemeenschap neer te zetten, initiatief te nemen of ons ergens bij aan te sluiten. Graag wil ik een paar voorbeelden aanhalen van sociale initiatieven in de Christengemeenschap.

In verbinding met de wereld

In de gemeente Eindhoven leeft sinds twee jaar het initiatief 'Zorg-Saam'. De wens is om kleinschalig gezamenlijk wonen in de omgeving van de kerk te realiseren. In het proces daarnaartoe worden er 'zorgkringen' opgezet die gevormd worden rond een zorgvrager. In de praktijk gaat het zo: er komt een vraag binnen, de kerngroep (de mantelzorggroep in de gemeente) bekijkt wie de betreffende persoon of mensen kan bezoeken om in kaart te brengen wat er precies nodig is. Afhankelijk van de situatie worden afspraken gemaakt over een vervolg. Zo ontstaat vanuit de kerkgemeente aandacht en betrokkenheid. Alleen daardoor al voelen mensen zich gezien, gehoord en gesterkt. Het is een proces van leren vragen durven stellen, oefenen en ontdekken. De gemeente is van zich uit al zorgzaam voor elkaar en middels het initiatief kan dit ook naar buiten toe uitstralen. In Überlingen startte enkele jaren geleden een project genaamd: 'Das Dorf in der Kirche', zoals vroeger de kerk in het dorp te vinden was werd dit 'Dorp in de kerk' genoemd. Het initiatief kwam voort uit de vraag: hoe kunnen we elkaar helpen en ondersteunen als dat nodig is? Er is onderzoek gedaan en geëxperimenteerd met de vorm van een verkoop-markt en later met een 'sociale markt' waarin vraag en aanbod uit de gemeente bij elkaar gebracht werden.

Eveneens in Duitsland heeft zich een werkgroep gevormd die zich bezighoudt met sociale processen. Zij hebben verschillende artikelen gepubliceerd naar aanleiding van hun studies (zie: <https://cg-sozialimpuls.de/>), over sociale driegeleding, de omgekeerde cultus en sociale processen in de Christengemeenschap. Goed dat hier professioneel naar gekeken wordt en onderzocht wordt hoe de Christengemeenschap in verbinding staat en blijft met de wereld.

Levende gemeenschap

Nog iets heel anders: ter gelegenheid van Rudolf Steiners honderdjarige sterfdag vond er van 28-30 maart in Stuttgart een groot feest plaats. Er waren tenten opgesteld waarin pedagogiek, geneeskunst, Demeter, eurytmie etc. vertegenwoordigd waren. In een tent werden voordrachten van Rudolf Steiner voorgelezen. En er was een tent voor spiritualiteit. Aan een altaar werd tweemaal dat weekend de mensenwijdingsdienst gecelebreerd en 's avonds waren er cultische afsluitingen. Er werd gezongen bij de diensten, de priester Tom Tritschel hield een 'geniale preek' zo schrijft zijn collega Dieter Hornemann, er waren rond de honderd mensen bij de diensten, leden van de Christengemeenschap maar ook mensen die voor het eerst de mensenwijdingsdienst beleefden. Waarom ik deze gebeurtenis aanhaal is omdat Hornemann schrijft dat de stemming zo groots was en dat met

Tijdens het grote MENS! festival op 30 en 31 mei in en rond Antropia in Driebergen konden de vele bezoekers ook kennismaken met de Christengemeenschap

dit feest duidelijk werd “hoe belangrijk het is dat wij op de mensen toegaan en niet altijd maar wachten, tot de mensen naar ons toekomen ...”

Ooit had ik een droom waarin ik voor me zag hoe een kerk van de Christengemeenschap midden in de wereld staat met open deuren en die wereld daar in- en uitstroomt. Het is een toekomstdroom. Vooralsnog hebben de cultische handelingen en het gemeenteleven ook een zekere bescherming nodig van de muren en deuren van de kerk. Het vraagt onze initiatieffrucht uit vrije wil om hierin dingen tot stand te brengen. De hand van Michaël die tot wenk wordt, hoe kan ik die volgen en zijn opdracht praktisch maken? Welke kwaliteiten en passies kan ik vormgeven tot in het concrete zodat de gemeenschap daarin bloeien kan, kan uitwisselen, en mensen elkaar kunnen helpen en gemeenschap levend wordt?

Toen ik mijn vader nadien vroeg hoe hij het zangmiddagje had gevonden wist hij niet meer dat hij er geweest was. Maar toen ik van de week bij hem was zag ik op zijn salontafeltje het mooie rode Paasnummer van *In beweging* liggen, opgevouwen met een potlood ernaast. Daar leest hij dus blijkbaar in wanneer hij 's avonds alleen op zijn appartement zit, net als in het gemeentebereicht van Zutphen. Als ik hem bezoek is er vrijwel geen gesprek meer mogelijk maar aan dit soort dingen zie ik hoe hij op een geheimzinnige manier toch in de geest verbonden blijft. En daarin is zo'n eenvoudige zangmiddag van veel grotere betekenis dan het uiterlijk schijnt.

De wenk – Ervaringen op weg naar de drempel

door Ingrid Deij (gemeente Zeist) in gesprek met Christiane Voit (gemeente Arnhem)

De redactie vroeg geestelijk verzorger Ingrid Deij om haar collega Christiane Voit te interviewen; beiden hebben veel te maken met mensen die op weg zijn naar hun levenseinde, met ervaringen die worden beleefd als een 'wenk' vanaf de overzijde.

Ingrid: Christiane, 'de wenk' op weg naar het sterven – waar denk jij dan aan?

Christiane: Op weg naar de drempel... wie is er nu niet op weg naar de drempel? Dat is uiteindelijk de enige zekerheid die we hebben: we zullen sterven, de dood ervaren en over de drempel gaan – net zoals we ooit over de drempel gingen om in ons nieuwe lichaam te gaan wonen. Zo'n wenk ervaren is iets heel teers, alsof je zachtjes iets te binnen schiet. Een aanvoelen wat je nu zou kunnen doen. Zoals bij het begin van het leven een kindje zich aankondigt, met die eerste tere aanraking in de moederschoot, als een vlinderkusje. Of bij de eerste geboorteweëën, een teken dat je samen met het kindje de geboorte in gaat.

Kunnen we zulke tekenen ook bij het levenseinde opmerken? Het voelt voor mij als een voorrecht dat ik al ruim dertig jaar met mensen mee mag lopen bij hun levenseinde – eerst in twee hospices, nu in twee verpleeghuizen. Altijd al wilde ik vroedvrouw worden, nu mag ik staan in de 'kraamkamer van de dood', tenminste, zo probeer ik het leven in onze verpleeghuizen te zien. Als een bewoonster hier binnen komt – lopend, in een rolstoel of met een rollator – met de hoop om haar kamer tot een nieuw thuis te laten worden, dan weet ze, net als de familie: 'Dit is mijn laatste verhuizing. Hiervandaan word ik straks uitgedragen'. Eerst heb je het daar niet over, maar gaandeweg komt het toch ter sprake. Dan komen er allerlei vragen op, trage vragen, die aandachtig doorvoeld willen worden. Vragen rond het levenseinde, soms ook heel praktisch, zoals: kies je voor cremeren of begraven? Wat betekent het een of het ander voor je? Ook aan de familie stel ik vragen, want als iemand overlijdt, verandert er voorgoed iets in het familiesysteem. Willen we daarover praten, nu het nog kan?

Bedoel je: zijn er nog losse eindjes?

Ja, het was o.a. Elisabeth Kübler-Ross, die daarop attendeerde. Bij de terugblik op

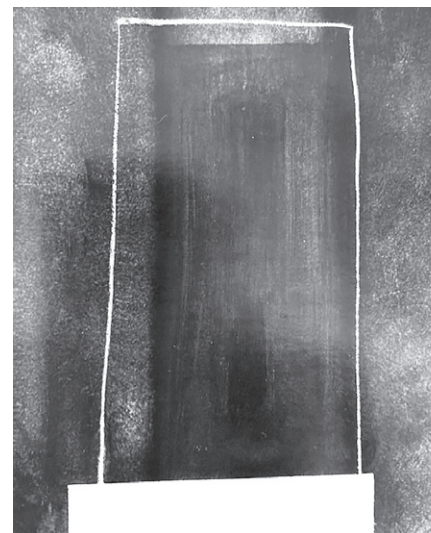
je leven probeer je te zien wat er in al die jaren allemaal gebeurd is. Is er een rode draad te ontdekken? Is er iets dat nu nog aandacht vraagt? Mensen vinden het fijn om hierbij stil te staan, als ik hen tastend vragen stel.

Kun je een voorbeeld geven?

Geregeld merk ik, dat de kinderen binnen een gezin verschillende posities innemen. De ene dochter is de 'klos dochter', ze woont in de buurt en doet alle klussen (de was, de boodschappen, de kamer even opruimen, bloemen in een vaas zetten, contact met de zorgmedewerkers etc...). Zij is de klos. De andere woont verder weg, belt af en toe. Als zij dan een keer op bezoek komt, neemt ze moeder mee voor een brunch. Moeder vertelt later hoe leuk het was om met elkaar te praten en er gezellig samen even uit te zijn. De 'klos dochter' heeft het gevoel steeds aan het kortste eind te trekken. Een keer sprak ik beide dochters samen. De een vertelde 'Mama's lieveling' geweest te zijn – en de andere 'Papa's lieveling'. Ik vroeg: 'Wat doet het met jullie, als je dit zo van elkaar hoort? Was er sprake van voortrekken?' Toen kwam er uit: 'Als vader naar de stad ging, nam hij mij altijd mee' en de ander zei 'En mij nooit'. Dat hadden ze nog nooit tegen elkaar uitgesproken. Maar op dat moment mocht die pijn er gewoon zijn, zonder oordeel. De ander zei ook direct: 'Ja, dat klopt!'

Terug naar 'de wenk'. Hoe kom jij op zo'n vraag?

Ja, dat is afstemmen en meeluisteren, op zoek naar wat ontstaat in de tussenruimte. Wat wil nog gezien of gehoord worden? Een bewoonster van over de negentig kwam helemaal overstuurd met haar mobieltje naar me toe. Ze had net haar vader aan de telefoon gehad. Hij moest onverwachts naar het ziekenhuis. Met haar man, die nog zelfstandig woont en regelmatig op bezoek komt, had ze harde woorden gewisseld. Hij wilde haar niet helpen om naar het ziekenhuis te gaan. Ze was in tranen. Zo'n verhaal moet je niet tegenspreken. Het was onlogisch dat haar vader nog zou kunnen bellen, hij was vast allang overleden. Hier was iemand wanhopig in de war, levenslijnen liepen door elkaar... Hoe zou er voor haar weer rust en ordening kunnen komen? Ik kreeg een ingeving en zei: 'Wat naar dat je je vader niet kunt bezoeken en zo verdrietig dat je eigen man je niet begrijpt. Wie zijn er allemaal bij betrokken? Kun je me even helpen?' Samen met haar tekende ik een beknopt generatieschema, een genogram. Dat geeft helderheid in de sociale verhoudingen. Na het tekenen zag ze het zelf: na het bericht van haar dochter had ze de relatie met haar man en met haar vader door elkaar gehaald. Samen belden we haar dochter nog even, haar aanspreekpunt en anker. Zij bevestigde

*'De poort', Benno Sloods (1998). In
'Voorbij het woord'*

dat háár vader, de man van haar moeder, onverwachts naar het ziekenhuis moest. Het was niet heel ernstig. Morgen zou ze moeder ophalen om hem te bezoeken. Mevrouw vroeg me om het familie-overzicht in haar kamer neer te leggen. 'Wat fijn, dan kan ik er steeds weer naar kijken.'

In de tijd dat mijn man in het verpleeghuis woonde, vanwege zijn dementie, heb ik geleerd om me geen voorstellingen te maken hoe onze ontmoeting zou uitvallen. Juist door 'in het moment aanwezig te zijn' gebeurden er kleine wonderen. Herken je dat?

Precies, zo ontstaat een onbedoeld gelukke handeling of een ingeving. Of, in bijbelse termen: 'Waar twee of drie in mijn naam bijeen zijn, daar ben ik in hun midden.' (Matth. 18:20). Zo voelt het voor mij: één plus één wordt dan drie. Het is in het 'niet weten' durven staan, in vertrouwen op wat zich dan aandient. Dit werk als geestelijk verzorger voelt voor mij als een vrijplaats. Ik mag bij een bewoner gewoon benoemen wat ik zie of waarneem. Zo ontstaat bij hen ruimte om het eigen verhaal te vertellen. Ik ben er getuige van dat de ander zichzelf ziet. Open zijn, zonder eigen verwachtingen, helpt daarbij.

Wil je tot slot nog wat vertellen over hoe je mensen in hun allerlaatste fase begeleidt?

Een bewoonster was al heel oud. Ze had een katholieke achtergrond, maar geen kerkelijke binding meer. Voor haar dochters was een levenseinde-ritueel of -gebaar wel belangrijk. Ik vroeg hen, uit welke bron hun moeder altijd had geleefd. 'Ze had altijd bloemen in huis, die noemde ze een zichtbaar teken van Gods scheppende kracht'. Dat gaf al wat richting. Ik heb een kaars gehaald en we hebben de vaas met mooie bloemen ernaast gezet. Samen stonden we om haar heen, hebben uit de Bijbel gelezen en het Onze Vader gebeden. 'We laten je nu gaan, maar we blijven verbonden'. Ze waren heel dankbaar dat die wederkerigheid werd uitgesproken. Hun moeder overleed kort daarna.

In een andere situatie voelde ik ineens dat het tijd was voor een levenseinde-ritu-

eel. 'Niet te lang wachten, alle kinderen zijn er nu'. We lazen een tekst die voor hen belangrijk was. De zegen werd uitgesproken. Er viel een diepe stilte. Toen blies ze haar laatste adem uit... Vol verwondering stonden we om haar bed. Wat was het goed om naar die wenk geluisterd te hebben!

Gewenkt worden - Ervaringen van lezers

In de loop van je leven zijn er soms van die momenten waarin je je uitgenodigd voelt, op een ander been wordt gezet, een nieuwe uitdaging voor je ziet. Het zijn lotsmomenten die je in je verdere leven niet meer vergeet en die je kunt ervaren als de wenk van een engel. Hieronder vind je een keuze uit de bijdragen die lezers op de vraag van de redactie naar dergelijke gebeurtenissen toegestuurd hebben aan 'In beweging'.

Drama

In een dagcursus over sociale vaardigheden was als activiteit in het programma een stukje drama opgenomen. Uit de deelnemers werden een 'Michaël' en een 'Draak' uitgekozen. De rest van het volk mocht zich bewegen onder de invloed van beide heersers. Ik voel tot op de dag van vandaag de sterke werking van de woorden uit het epistel van de mensenwijdingsdienst in de Michaëltijd 'die zijn hand tot wenk doet worden' en 'volg mij'.

Honger

Begin jaren '70 zag ik een televisieprogramma waarin werd uitgelegd dat er geen honger zou zijn in de wereld als we geen vlees aten. Dat kwam zo bij mij binnen dat we via omschakel-recepten overgingen naar (bijna) helemaal vegetarisch eten.

Een vraag die een wenk werd

Een jaar of twaalf geleden zocht ik gesprek met een priester. Een terugkerende nachtmerrie uit mijn kindertijd was opnieuw actueel geworden. Maar er was iets raars met die nachtmerries, iets dat ik niet kon plaatsen: na een angstige achtervolging eindigden ze stevast onbeslist, afwachtend, alsof de achtervolger me een vraag stelde. In het gesprek met de priester legde ik het raadsel neer. Het antwoord dat ik kreeg was zo mogelijk nog raadselachtiger: 'Het leven wil iets met

u'. Dit antwoord was voor mij zodanig onverwacht, dat ik heb verzuimd te vragen wat hij bedoelde. Dus droeg ik het lang met me mee. Nu, ruim twaalf jaar later heb ik eindelijk het gevoel dat ik het antwoord op het spoor ben; het antwoord op de onuitgesproken vraag in mijn nachtmerries. En ik vermoed dat 'het leven' inderdaad in die richting iets met me wil.

Vrede

Op een zondag waar het me niet zo best ging, hoorde ik de priester bij de communie zeggen: 'de vrede zij met u'. Op dat moment kwam ik innerlijk in opstand want ik voelde me helemaal niet vredig, eerder onzeker en verward. Maar onmiddellijk steeg er een antwoord op in mijn ziel dat zei: kijk eens naar je diepste innerlijk, daar leeft die Vrede toch in u, en die stijgt nu op in uw bewustzijn, los doorheen die onvredige laag heen. En waarlijk voelde ik die innerlijke rust me vervullen en die heeft me daarna nooit meer verlaten. In

tegendeel: langzaam leerde ik me meer en meer te identificeren met, en te handelen vanuit mijn geestwezen in plaats van mijn zielewezen, met en vanuit het objectieve in mij in plaats van mijn subjectiviteit.

Antwoord

Dertig jaar was ik, toen ik kwam te werken op de administratie van een heilpädagogisch instituut. Ik wist niets van antroposofie. Na drie jaar werken, werd ik uitgenodigd om het kerstfeest met hen mee te vieren en zo kwam ik voor de eerste keer in een Offerhandeling terecht. Ik was geschokt en tegelijk 'jaloers' op de mensen die het antwoord konden geven: 'Ik mag ontvangen Christus' geest'. Ik kon dat nog niet, ik vond dat ik daar eerst eens goed over na moest denken, ook al was ik hervormd opgevoed. Wel probeerde ik sindsdien om vaker een

'Der Mensch', Silvia Gorr. In: 'Die Christengemeinschaft' maart 2013

Offerhandeling mee te maken; dat was eigenlijk altijd met een feestdag. Maar ik kon nog steeds het antwoord niet geven, voelde me nog steeds niet bewust genoeg daarvan.

Anderhalf jaar later op Michaëlsdag was zo'n gelegenheid. En kijk – tóen veerde ik vol overtuiging op en wist ik dat ik dit keer wél zou willen antwoorden. Wat ik in de tussentijd over Michaël had gehoord, had me in mijn kern geraakt. Echter, het antwoorden lukte mij niet; het was alsof ik te lang honger had geleden en toch niet gegeten had. Dan kan het zijn dat je geen hap meer door je keel krijgt. Zo verging het mij nu met antwoorden... Het was duidelijk dat er iets moest gebeuren. Op een koude februaridag ging ik in alle vroegte naar een mensen-wijdingsdienst in de Christengemeenschap. En na die eerste keer wist ik dat ik de keer daarna ter communie zou gaan. Daarmee werd de ban verbroken. Ik ben nu 36 jaar lid.

Engel

Er wordt geklopt
Ik hoor het en ik hoor het niet
Wil ik het wel horen?
Wil ik jou wel horen?

Er wordt geklopt
Ik voel dat jij het bent
Zal ik de deur openen?
Kan ik je licht verdragen?

Ik sluit mijn ogen
En open de deur op een kier
Opdat jouw licht mij niet verblindt
Je kijkt me aan
Jouw blik verraadt
Dat jij mij beter kent
Dan ik mezelf ken

Op de drempel besef ik
Dat de deur naar jou openging
Door mijn geduldig streven
Te worden zoals jij
Eeuwig, vol vertrouwen
Maar ik ben ook aards
Terwijl jij hemels bent

Eens zal ook ik
Hemels zijn zoals jij
Dan is er geen deur meer
Die ons scheidt
Dan zijn wij een
Zonder ruimte, zonder tijd

Michaëltijd

De tegenstander van de mens

door Jesse Mulder (filosoof, gemeente Driebergen)

Tot de diepste, meest existentiële vragen behoren ongetwijfeld de vragen naar de zin van het lijden, van de dood, en van het boze. Waarom heeft God de wereld niet zó geschapen, dat er geen leed, geen dood en geen kwaad hoeft te zijn?

Met abstracte overwegingen en spitsvondigheden krijg je geen grip op deze vragen: alleen uit de concrete ervaringen van het leven kan een bestendig antwoord erop ontspruiten. Wie door ramspoed, ziekte, beproevingen of dwalingen heen gaat en zichzelf weer weet op te richten, kan uiteindelijk zelfs dankbaar zijn voor al het ogenschijnlijk negatieve dat op zijn of haar pad kwam. Het leed, de dwaling, het boze: ze hebben ertoe geleid uit het eigen diepste innerlijk de kracht tot dit vernieuwde oprichten te putten. Friedrich Benesch schreef: "Het werkelijk goede is niet het oorspronkelijk goede, maar het overwonnen boze".

De koning en de tempel

Toch zou het een misvatting zijn te concluderen dat het boze dus eigenlijk ook 'goed' is: dan verliezen we het contrast van goed en kwaad en daarmee ook de mogelijkheid om het kwaad te overwinnen. Voor werkelijke ontwikkeling is de tegenstelling van goed en kwaad cruciaal.

Bepaalde gnostische stromingen schilderen goed en kwaad af als gelijkwaardige, eeuwige machten; de goede God enerzijds en zijn kwade tegenpool anderzijds, in een eeuwige strijd verwickeld. In deze absolute vorm loopt dit 'dualisme' echter in zichzelf vast: nooit kan er werkelijke ontwikkeling zijn, als van eeuwigheid tot eeuwigheid al vaststaat dat het boze het boze blijft. Als het boze echter niet inherent 'boos' is, wat is dan de oorsprong ervan?

Stel je een wijze koning voor, omringd door een kring van trouwe dienaren. De koning stelt het bouwplan op voor een heerlijke tempel; elke dienaar krijgt opdracht een stuk aan de tempel bij te dragen. Met veel ijver en vlijt gaan de dienaren aan het werk, ieder met behulp van de hem toegewezen werkkrachten. Als de dag van het grote samenvoegen daar is, komen zij allen bijeen. Iedere dienaar voegt zijn pilaar, zijn trede, zijn architraaf, zijn poort in het geheel in.

Daar staat nu echter één dienaar, die waarlijk niet onder heeft gedaan voor zijn gezellen in vlijt en toewijding: hij maakte de troon. Maar de wijze koning neemt zijn werkstuk niet aan; hij ziet ervan af. Het werk van deze dienaar vindt geen plek in de tempel. Terwijl de andere dienaren zich met hun werk ingevoegd weten in het zinvolle geheel van de tempel blijft deze ene dienaar, met zijn werkkrachten, daarbuiten (en ook de tempel blijft onvolledig, daar komen we nog op terug). Hem blijft niets over dan zich op zijn eigen troon te vestigen in de duisternis daarbuiten, omringd door de werkkrachten die hem toebedeeld waren en die nu zijn lot moeten delen. Verbitterd richt zijn streven zich erop de rest van de tempel te bemachtigen. Daar er voor hem geen grotere samenhang meer is waar hij zijn streven dienstbaar aan kan maken, blijft hem immers niets anders over dan zich met geweld die samenhang alsnog toe te eigenen.

Vrije ruimte in het spanningsveld

Zo kun je je voorstellen dat het boze ontstaat: niet uit een oorspronkelijk boze intentie, maar doordat de wijze wereldleiding afziet van iets wezenlijks, dat daarvoor in zekere zin buiten de wereldordening komt te staan en de rol van het boze gaat spelen. Tegelijkertijd ligt hierin tevens de belofte dat ooit dit element, dat buiten de wereldorde is gevallen, zijn plek in het geheel weer in kan gaan nemen – dat de troon uiteindelijk, na een lange reis, alsnog de tempel zal vervolmaken.

Laat deze tempel het beeld zijn voor de grote kosmos om ons heen. Wij mensen vormen daar een afspiegeling van: wij zijn een 'wereld in het klein'. Ook in onze eigen tempel ontbreekt de troon. Tot dit gebrek in onszelf heeft nu de gevallen dienaar toegang: door ons aan zijn troon te binden, hoopt hij zich de tempel alsnog toe te eigenen waar hij zich voortdurend pijnlijk buiten geplaatst weet. Zo wordt hij de 'tegenstander van de mens': zijn troon is die van de zelfverheerlijking; hij wekt in ons het egoïsme, dat ons van de kosmische samenhang afsnoert en op onszelf stelt.

Twee fundamentele krachten zijn werkzaam in onze kosmos: enerzijds de 'goede' geesten, die het wereldplan in de juiste richting leiden; anderzijds de tegenstander van de mens, die daar steeds weer remmend en hinderend op ingrijpt, waardoor de goede geesten hun werkzaamheid voortdurend moeten bijstellen. De werkzaamheid van de goede geesten kun je je voorstellen als een rechte lijn; die van de tegenstander van de mens kun je je voorstellen als zich daar omheen slingerend – een welbekend zinnebeeld. Middenin dit krachtenveld staan wij als mensen. We zijn echter niet slechts het 'lijdend voorwerp': juist in het spanningsveld tussen beide krachten ontstaat de vrije ruimte waarin wij tot onszelf komen en uit zelfstandigheid en vrijheid onze eigen richting kunnen bepalen.

Michaël met de lans, David Newbatt.

Wynstones Press Stourbrigde

Dwang of vrije wil

Er is echter één groot verschil tussen de werkzaamheid van de goede geesten en die van de tegenstander van de mens. De laatste heeft slechts één doel: zich zoveel mogelijk van de tempel waar hij buiten geplaatst werd toe te eigenen. Hij respecteert de vrijheid van de mens niet, hij walst het liefst over ons heen. Hij werkt met dwang, hij wil ons ketenen aan de aarde en daarmee afsnijden van de geestelijke wereld – van hen die ooit zijn ‘mede-dienaren’ waren.

Daartegenover plaatst zich het beeld van Michaël, het aangezicht van Christus, die zich op geen enkele manier dwingend in het mens-zijn wil mengen. De draak, de tegenstander van de mens, houdt hij streng onder zijn voeten: geen enkele macht heeft deze in het gebied, dat Michaël zo vrij houdt. Doch naar ons als mensen toe wacht Michaël af: zien wij naar hem op, dan kunnen we zijn wenk gewaarworden.

Rudolf Steiner beschrijft Michaël dan ook als de ‘eigenlijke geestelijke held van de vrijheid’ (13 januari 1924; GA233a). Michaël houdt de geestelijke atmosfeer vrij van de invloed van de tegenstander van de mens en wacht af tot wij uit eigen vrije wil in die vrije atmosfeer binnentreden. Daar telt slechts ons ‘gewicht’, wat wij van onszelf gemaakt hebben gedurende onze lange ontwikkelingsweg als mensen op de aarde, door dood en geboorte heen, door al het lijden, alle dwaling, en alle kwaad heen.

Als wij zover zijn dat we werkelijk kunnen leven in het zuivere rijk van Michaël, dan zijn we niet langer de speelbal van de macht van de tegenstander van de mens. Daarmee is het doel echter nog niet bereikt. Michaël houdt de draak onder zijn voeten, maar doodt hem niet. In diens duistere rijk staat immers de troon (of, zoals in het sprookje, ‘drie gouden haren’). In de grond van zijn hart verlangt de tegenstander van de mens ernaar verlost te worden van de last van het afgezonderd zijn, weer opgenomen te worden in het geheel – ook al richt al zijn streven zich ernaar het omgekeerde te bewerkstelligen. De rol van het boze vindt pas zijn einde als de troon gezuiverd is van de zelfverheerlijking en zijn dienende plek in de tempel inneemt. Michaëls wenk wijst op degene die deze zuiverende macht in ons wekt: op Christus, die het leven van de wereld draagt en ordent en door de Geest gezond maakt.

Op de groei

In de serie ‘Op de groei’ komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Ditmaal een bijdrage over de gezondmakende werking van evenwicht door de dag, de week, het jaar heen.

Balans in het kinderleven

door Lisenka Poolman Simons-Hogenbirk (gemeente Zeist)

In mijn werk als kleuterleerkracht heb ik de afgelopen jaren veel zien veranderen. Zonder te willen schrijven vanuit het motto ‘vroeger was alles beter’ zijn er toch een paar dingen die opvallen in het leven van het jonge kind. Mocht een kleuter vroeger vooral ‘zijn’ in de kleuterklas, en bootste het als vanzelfsprekend de oudere kinderen en de juf na, tegenwoordig worden er meer en meer eisen gesteld aan het kleine kind. Veel kinderen willen eerst zeker weten dat ze iets kunnen voordat ze het ook daadwerkelijk gaan doen, anderen willen graag uitgelegd krijgen waarom we doen wat we doen in de klas. De vanzelfsprekendheid lijkt minder te zijn geworden bij sommige kinderen.

We vragen veel meer van de kinderen. Alleen al het feit dat de wereld zo is veranderd met de komst van de computer en de mobiele telefoon maakt dat er veel minder rust is voor de kinderen. Jonge ouders lijken zich daar soms van bewust, maar er zijn ook ouders die het gewoon vinden dat hun kind regelmatig door een scherm beziggehouden wordt. En hoe breng je dan als ouder balans in het leven van je kind?

Veelheid vergt veel

Bij baby's lijkt het nog wel makkelijk. Ze eten en slapen op gezette tijden, worden langzaam langere periodes op een dag wakker. Wanneer je bedenkt dat het fysieke lichaam van een kindje nog lang niet af is wanneer het geboren wordt, kun je als ouder bedenken hoe belangrijk ‘Rust, Reinheid en Regelmaat’ kunnen zijn in het leven van een klein kindje. Door de wereld om ons heen wordt dat echter

Kleuterklas in balans

wel moeilijk gemaakt. Ouders zien hun kind gemiddeld per dag aanzienlijk korter dan laten we zeggen vijftig jaar geleden, en willen begrijpelijkerwijs qualitytime met hun kind doorbrengen op de tijden dat ze wel samen met hun kind zijn. De kinderen gaan daardoor later naar bed dan vroeger en door alles wat ze op een dag meemaken hebben ze minder tijd om die indrukken in de nacht te verwerken. Kleuters gaan niet alleen naar school, ze gaan veelal ook naar een Buitenschoolse Opvang, naar zwemles, dansles, sport en speelafspraken. Deze veelheid vergt veel van het kleine kind. Naar mate de kinderen ouder worden, blijft die veelheid bestaan en komt er alleen maar meer bij, onder andere de druk om goed te presteren op school. Veel ouders willen (uiteraard) graag dat hun kind succesvol is op school, maar lijken het moeilijk te accepteren wanneer een kind bijvoorbeeld meer praktisch is ingesteld dan cognitief. Dat kan een grote stressfactor zijn, waardoor de balans in het kinderleven verstoord kan raken.

Hartslag en ademhaling

'Ritme en ademhaling' was en is een thema dat toekomstige kleuterleerkrachten op de vrijeschoolpabo meekrijgen. In een jong kinderleven is ritme en ademhaling een enorm belangrijke factor als het gaat om balans. In mijn werk gebruik ik het voortdurend. Het ritme is iedere dag in een kleuterklas hetzelfde, het weekritme en het jaarritme ook. Dat is de hartslag in het schoolleven van het kind. En de ademhaling zit in iedere dag, in iedere activiteit. Als ik een ochtendspel maak begin ik meestal met een inademing: de introductie van het spel. Dan volgt er een uitademing: bijvoorbeeld een kringspel met veel beweging. Dan volgt er weer een rustig gedeelte etc., tot je met een rustige inademing eindigt, en de kinderen daarna kunnen uitademen in het vrije spel. Het volgende moment, voorlezen is weer een inademing, theedrinken (en in beweging komen om naar de bekers te lopen en daarna je broodtrommel te halen) een uitademing, eten weer een inademing, buitenspelen een uitademing. Zo kun je een ochtend in een kleuterklas bijna als een organisme zien.

Caroline von Heydebrand, één van de pioniers van de allereerste vrijeschool in Stuttgart, zegt in haar boek *De ziel van het kind*: "Het kind heeft ritme nodig en verlangt daarnaar. Het wil steeds op vaste tijden voedsel opnemen, op vaste tijden slapen en waken. Hoe ritmischer het leven van het kleine kind in dit opzicht verloopt, hoe gezonder het is. Daar het zieleleven van een kind zo nauw met het organische leven verbonden is, is het ook noodzakelijk dat het in ritmische volgorde voedsel voor de ziel krijgt; en dat ook leren en spelen elkaar ritmisch afwisselen. Het zou van oneindig belang zijn als opvoeders dit inzagen, en zich hiernaar zouden richten." (C. von Heydebrand, *De ziel van het kind*, uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist, 1985)

Het voedsel voor de ziel waar Caroline von Heydebrand het over heeft kunnen verhalen zijn die voorgelezen of verteld worden, liederen die (samen) gezongen worden, rituelen bij het eten of het naar bed brengen en ervaringen in de natuur. Wandelingen maken en je samen verwonderen over plant en dier, zonder in het doorgeven van weetjes te vervallen, kunnen enorm verrijkend zijn voor de kinderziel.

Door ritme en ademhaling in het kinderleven op de voorgrond te laten staan kan het kind beter in balans raken. Hoe beter de kinderen in balans zijn, hoe beter dat zal zijn voor de mensheid. Ik denk dat dat in de wereld waarin wij vandaag de dag leven van het grootste belang is, omdat de kinderen van vandaag de wereld van morgen zullen moeten bestieren. Wat een enorme taak en verantwoordelijkheid ligt er op de schouders van allen die met kleine kinderen te maken hebben.

Onder de zon - Jongeren

Als stafid in ontwikkeling bij Helios

door Elias van Bergen en Henegouwen (stafid Kinderkamp Berka)

In de voorbereiding op de Helioskampen werken de stafleden aan de dingen die ze kunnen doen voor het welzijn van de kampelingen. En dat is uitdagend. Want hoe zorg je voor een veilige sfeer op kamp? Hoe zorg je voor een gezonde en smakelijke maaltijd? Hoe kunnen we de kampelingen helpen zich te ontwikkelen? Wat willen we ze meegeven? Allemaal vragen waar stafleden zich in de voorbereiding op het kamp in de zomer over buigen.

Het hemelvaartweekend, georganiseerd door de Hemelvaart Scholingsgroep (de HVSG), is het uitgelezen moment voor stafleden om je op deze vragen te richten. Na een scholingsdag begin april, vroeg in de voorbereiding van de verschillende kampen, landden we deze keer op het Berkaterrein in Drenthe voor een sfeervol weekend gevuld met zang, workshops, lezingen, lekker eten en gezelligheid; het overkoepelende thema was 'de kracht van de gemeenschap'.

Zelf ging ik dit jaar voor de tweede keer mee, evenals vorig jaar als tentleider in Kinderkamp Berka. Na in de vorige zomer ontzettend veel te hebben ontdekt over mijzelf en het zijn van stafid bij de Helios kampen, keek ik uit naar dit weekend om op de uitdagingen te reflecteren en mij zo goed mogelijk voor te bereiden op komende zomer, als er weer 72 kinderen vol verwachting en spanning aan het toegangshek zullen verschijnen. Het begin van het Hemelvaartweekend komt dicht bij dit gevoel. Naast dat het een weekend is waarin staven en taalgroepen samenkomen om van elkaar te leren, is het een weekend waarin we stilstaan bij en genieten van de gemeenschap waar ieder op zijn eigen manier deel van uitmaakt. Dit zorgt voor een alcoholvrije cocktail van intimiteit, inhoud, en tijdloze gezelligheid.

Verbinding binnen de gemeenschap

Na op donderdagochtend door een geweldig vrolijke buschauffeur te zijn afgezet bij de bushalte Anholt en met volle tassen te zijn aangekomen op een vochtig Ber-

ka, is het kampgevoel binnen enkele momenten alweer terug. Het sportveld, met een dubbele 'Olifant' (grote tent waar we allemaal in passen), het vertrouwde volleybalveld waar gedurende het weekend sport verbindt, en de niet onbelangrijke koffie-, thee- en sapkraam, geheel in het thema gedoopt tot een plek met coffee en communitea. Ook is er een prachtige verbindende constructie te zien: een kring van schildersezels met doek, verbonden door een koepel van aan elkaar geknoopte bamboestokken. De doeken worden op verschillende momenten beschilderd. Waar iemand een begin maakt, maken anderen deze af. Er ontstaan geweldige werken die in de avond belicht worden door het kampvuur.

Na een korte check-in met de eigen staf is het tijd voor de eerste lezing. Iedereen verzamelt zich in de Grote Olifant voor een lezing van Ines Scheffer over gemeenschap en het daarmee bereiken van iets groters dan jezelf. Ze sluit af met een opdracht aan iedereen om een willekeurig persoon op dit weekend (bepaald door lootjes) te observeren en met de indrukken die je daarvan krijgt een hangertje te maken van speeksteen voor diegene. De stukjes steen, vijl- en schuurmiddelen zijn beschikbaar. Naast dat het zorgt voor een ondertoon van schurend speeksteen dat het hele weekend over heel het terrein verdeeld gehoord wordt, levert het enorm veel lieve interacties op. De hangertjes worden met een lach gemaakt, gegeven en ontvangen.

Schildersezels met koepel

Leren door ervaring

De volgende dag geven ervaren stafleden een lezing over het spreken voor een groep. Ze nemen ons mee door hun leerproces door de jaren heen. Waar in mijn gedachten deze stafleden geboren sprekers waren, bleken zij dat niet van de ene op andere dag te kunnen. Zij laten zien dat het zelfverzekerd toespreken van een grote groep een kwestie is van samenwerking (tussen publiek en spreker) en heel veel oefenen. En waar kan dat beter dan op kamp! Door met zijn allen een veilige sfeer te creëren en de vele sprekers die voorbijkomen gedurende het hele weekend als publiek te helpen en vertrouwen te geven, heeft iedereen de kans om te leren en te proberen.

Voor ik het weet is het alweer zaterdag. Tijdens de lunch worden de workshops geïntroduceerd waaruit ieder staflid kan kiezen. Een breed palet aan vaardigheden (en daarbij horende uitdagingen) die allemaal handig zijn om als staflid te onderzoeken. Van 'Hoe filosofer ik met kinderen?' tot 'Positieve seksualiteit', voor ieder een mogelijkheid om met een workshopleider, afkomstig van binnen of buiten de gemeenschap, opnieuw te leren en te proberen.

Zelf kies ik voor de workshop 'Liefdevol begrenzen', aangeboden door een oud-stafid die nu werkzaam is als juf op de basisschool. Na wat korte spelletjes bespreken we de uitdagingen en krijgen we tips over hoe je de grenzen van een kampeling maar ook die van jezelf aangeeft. We banen ons een leerzame weg door het anti-pest protocol van Helios en gaan in gesprek met elkaar. Ieder neemt zelf de helpende woorden mee naar de zomer, naar hun eigen kamp en hun eigen nieuwe uitdaging.

Een weekend vol leren en proberen zit erop. Men verspreidt zich weer, om in de zomer met de kampelingen nieuwe verhalen en herinneringen te maken en volgend jaar weer mee te nemen naar het hemelvaartweekend van gemeenschap.

Kennismakingsinterview

Als voorlopig laatste in een reeks interviews met nieuw gewijde priesters in ons bewindsgebied komt nu Ewoud Mahler aan het woord.

Gemeenschap en meebouwen

door Rudolf van Lierop (gemeente Rotterdam) in gesprek met Ewoud Mahler (geestelijke in de gemeente Antwerpen)

Na zijn priesterwijding op 25 februari 2024 werd Ewoud Mahler op Palmzondag ingezet als gemeente-geestelijke van de gemeente Antwerpen/Vlaanderen. Zijn eerste mensenwijdingsdienst vond plaats op 27 februari. Ewoud: 'Dit was op mijn verjaardag en ook die van Rudolf Steiner, wat dit wel heel bijzonder maakte'. Nu, ruim een jaar later blikken we terug op de weg daarheen en op een jaar priesterschap.

Priester willen worden

Er zijn meerdere ontwikkelingen geweest in zijn biografie die hebben geleid tot het besluit om priester te willen worden; dat was er niet zomaar of plots in één keer. Ewoud: 'Het ontstaan van de Christengemeenschap met haar toekomstgerichte cultus, bepaalde reeds voorgeboortelijk mijn richting: hierin ligt mijn weg voor mijn komende incarnatie. Zo koos ik een gezin waarin ik al direct in deze stroom werd opgenomen en gedoopt. Vervolgens was er een half leven nodig waarin stapsgewijs en ogenschijnlijk met grote omwegen de weg naar het priesterschap werd voorbereid.

Binnen de Christengemeenschap ging deze weg via de kinderdiensten en de jeugdwijding, maar vooral ook door de zomerkampen waarvan ik er zo'n twintig heb meegemaakt, eerst als deelnemer en later als organisator. Op kamp heb ik me altijd vrij gevoeld om mezelf te zijn, wat thuis en op de vrijeschool niet vanzelfsprekend was. Ik ben dan ook blij dat ik nu als priester opnieuw mijn bijdrage kan leveren; dit jaar zal dat zijn in het familiekamp, het vakantie-vier-kamp.'

'Een impuls-moment waarin op kamp het beeld van het priesterschap naar boven kwam was als elfjarige, in de kring voor de maaltijd. Bastiaan Baan, zijn haren in de wind, waaruit de inspiratie leek te komen, sprak de spreuk die ik sindsdien nooit meer ben vergeten. In mijn puberjaren vierden de bijna maandelijkse jeugd-weekenden op Land en Bosch hun hoogtij, ook hierin vond ik impuls-ervaringen. In mijn biografie heeft dit alles een heel belangrijke rol gespeeld. Op mijn 26e werd ik lid van de Christengemeenschap in Arnhem.'

Jeugd en achtergrond

'Mijn ouders, beiden musici, hadden verbinding met de antroposofie en de Christengemeenschap, destijds in Arnhem. Zo waren deze bewegingen en ook de muziek vanzelfsprekendheden in mijn jeugd. Na de scheiding van mijn ouders verhuisden wij met moeder naar Haarlem, waar ik tot en met de elfde klas naar de Vrije School ging; de laatste jaren gecombineerd met de vooropleiding aan het conservatorium in Den Haag, waar ik mijn muziekopleiding later ook heb voortgezet. Ik speelde immers sinds mijn zevende jaar viool en vooral de jeugd-orkesten, sinds mijn tiende, vormden een belangrijke motivatie voor de keuze om beroepsviolist te worden. De ervaringen met het prestigieuze internationale Gustav Mahler Jugendorchester gaven een boost aan mijn zelfvertrouwen, wat leidde tot het begin van mijn carrière, en ook tot het huwelijk waaruit mijn kinderen zijn geboren, met mijn eerste vrouw, een violiste uit Letland.'

'Als violist werkte ik in talloze orkesten in Europa, waaronder negen jaar lang in vaste dienst bij het Gelders orkest, waar mijn vader, met wie ik niet was opgegroeid, nog altijd hoboïst was. Naast het orkestwerk speelde ik ook solo- en kamermuziek in verschillende ensembles waarmee ik in heel wat gemeentes van de Christengemeenschap te gast was.'

Deel uitmaken van sociale netwerken en meebouwen

Al op jongere leeftijd in de kampen, maar ook in zijn werkzame leven als musicus was het deel uitmaken van sociale netwerken, gemeenschappen, belangrijk voor Ewoud. Een gemeenschap van mensen, ook een orkest, voelde en werkte als een organisme met een eigen leven. Het ademde en voedde hem in het leven naast alle stress die orkestwerk ook kan geven. Als het goed werkt dan draagt zo'n gemeenschap ook, dan draagt een gemeente ook.

Met een samengesteld gezin met zijn huidige Vlaamse partner heeft Ewoud sinds 2019 in de Belgische bossen bij Kapellen een eigen huis gebouwd, dat geheel vanaf de grond is opgetrokken met natuurlijke materialen: een houtskelet, stro-

balen als isolatie en lemen muren. Een deel van het stuttend hout kwam van het eigen perceel. 'Het bouwen ging samen met de priesteropleiding in Hamburg en gepaard met grote uitdagingen, zowel in het uitwendige als het inwendige bouwen. Beiden vergden veel moed en doorzettingsvermogen, en voor beiden heb ik uitstekende bouwmeesters als leraren gehad. De Kring van Zeven heeft mij het vertrouwen en de ruimte gegeven om eerst het huis klaar te krijgen alvorens aan de wijdingsvoorbereiding te beginnen, zodat ik na de wijding in iets rustiger vaarwater zou verkeren.'

'Jonge mensen zijn ook voor onze gemeente belangrijk en daar hebben we nog wel enkele opgaven liggen. We moeten ook voldoende verbonden blijven met het wereldse en juist de jongere mens brengt een meer eigentijdse wereld binnen. In mijn eerste jaar hier in de gemeente Antwerpen heb ik alle jeugdwijdelingen van de afgelopen vijf jaar aangeschreven en hebben we met enkelen ontmoetingen gehad. Men kende elkaar ook vanuit de kampen en dit leidde tot nieuwe ontmoetingen en initiatieven. Samen aan inhouden werken wil ik graag faciliteren en vooral ook echte ontmoeting mogelijk maken.'

Boeken

Elk sterven is weer anders

Sterven als het je tijd is
Samenstelling en redactie Thom Kloes
Uitgeverij Nearchus, 179 p. € 19,50

door Robert de Klerk (gemeente Amsterdam)

Vrij kort voor zijn eigen overlijden heeft Thom Kloes dit boek met liefde en aandacht en veel kennis van zaken samengesteld. Het omvat diverse artikelen en interviews met en door professionals die ervaring hebben met het proces van sterven. Het is een

vervolg op het eerder verschenen en door Thom Kloes samengestelde boek *Het maakt uit hoe je sterft*, waarin met name het vraagstuk van euthanasie wordt behandeld. Dit vervolg nodigt uit om je te oriënteren op een natuurlijke dood.

De dood was vroeger iets dat je overkwam. In onze tijd leeft bij veel mensen de behoefte om de regie over de laatste momenten op aarde in eigen hand te nemen. Dat leidt soms tot euthanasie, maar kan ook leiden tot het besluit om te stoppen met eten en drinken. Elk sterven is weer anders, zo blijkt uit de persoonlijke ervaringen van mantelzorgers, familieleden die om het bed van een stervende hebben gestaan en professionele begeleiders, zoals een verpleeghuisarts, huisartsen, een geestelijke en geestelijk verzorger in een hospice.

Het loslaten van dit aardeleven is een geboorte naar een volgend leven in de geestelijke wereld. Een geestelijk verzorger beschrijft vanuit de helderziende waarnemingen van Rudolf Steiner en Iris Paxino de gang door de geestelijke wereld: het levenspanorama na het sterven, ontmoetingen met de Christus, langs de periode van loslaten in het astrale gebied naar de 'wereldmiddernacht', waarna het volgende leven met hulp van de engel hiërarchieën wordt voorbereid. Dit boek opent de toegangsdeur tot het besef dat de mens een geestelijk wezen is dat, verbonden met een aards lichaam en de fysieke wereld om hem heen, zijn lot moet uitwerken en nieuwe ervaringen opdoen.

Sterven als het je tijd is geeft een helder overzicht van de therapieën en handelingen rond het sterven; met kennis van zaken valt veel te doen om het laatste stadium voor een stervende te verlichten en hem of haar te helpen de laatste stap naar de andere wereld te zetten. In de bijlage is een verpleegkundig plan opgesteld voor de laatste levensfase bij stoppen met eten en drinken.

Ik heb zelf als verpleegkundige veel mensen begeleid in hun laatste aardemomenten en wat mij met name is bijgebleven, is dat enkele malen een stervende een reeds gestorven geliefde in volle glorie bij het bed ziet staan. Vaak stierf degene niet lang daarna. Dit soort ervaringen worden ook in dit boek omschreven. Ik had graag dit boek ter beschikking gehad bij mijn werk in de thuiszorg.

Een zoemende sociale bijenkorf

door Christa Bos (gemeente Alkmaar)

Op zaterdag 15 februari vond de jaarlijkse studiedag voor muziek in de Christengemeenschap plaats voor musici en belangstellenden. In de prachtige Johanneskerk in Zutphen kwamen veertig mensen samen om te werken aan de vraag: hoe wordt de klank openbaarder van het wezenlijke?

Als je met zo'n vraag een hele dag op weg gaat en met elkaar uitwisselt over hoe er met de muziek in de verschillende gemeenten in Nederland en België wordt omgegaan, kom je in een aftastende, onderzoekende stemming. Er zijn geen regels gegeven, maar wel aanwijzingen hoe de muziek zich tot het gesproken woord van de mensenwijdingsdienst verhoudt. En omdat het over religieuze muziek gaat is de vraag vooral: wat maakt de muziek 'dienstwaardig' en hoe moet je dan spelen? Zijn er geschikte en ongeschikte instrumenten?

Om met het laatste te beginnen was voor mij de verrassing dat de klankkleur van het instrument *an sich* niet het directe criterium is, maar wel hoe

de speler zijn toon zo vormt dat het aansluit bij de stemming van de dienst. Er zijn ervaringen met accordeon en fagot en ook met hoorn waarover verteld werd hoe verrassend passend dat werd ervaren.

De dag begon met (Werbeck-)zangoefeningen. Daarbij ging het er om dat de klank niet aangedreven wordt vanuit het eigen innerlijk maar juist wordt 'ingedreven' vanuit de ruimte. Wat komt er tot klinken door ons heen? De klankvoorstelling die ieder heeft wordt naar buiten gebracht en door de opbouw van de oefeningen naar een hoger plan gebracht, waar een verbinding ontstaat met alle aanwezigen en de ruimte. Ook bij de euritmie-oefening van de verschillende intervallen van de toonladder is tot in het fysiek-etherische voelbaar hoe ieder interval zijn eigen kwaliteit in het geheel van het octaaf heeft.

Na de inleiding van Paul-Philippe Stevens zijn we een nieuw Magnificat driestemmig gaan instuderen: met de aanwezige instrumenten (heel veel

dwars- en ook blokfluiten) en een heel aantal zangers zongen en speelden we een stuk, gecomponeerd door Theo de Best (gemeente Arnhem), wat na de 'luisterende' repetitie ook in de cultusruimte drie keer klonk bij de cultische dagafsluiting: instrumentaal, vocaal en samen.

Heel indrukwekkend dat, vanuit het

oefenen in het luisterend aanwezig zijn in de toon, er in korte tijd met zoveel mensen een heuse *lofzang* ontstond. De sociale bijenkorf zoemde in de verschillende pauzes en het was fijn om er deze dag bij te zijn. Deze landelijke muziekdag vindt jaarlijks plaats op de derde zaterdag van februari, telkens bij een andere gastgemeente. Ieder is daar welkom.

Internationaal

Kerkwijding in Sint-Petersburg

Begin mei vonden in Sint-Petersburg de festiviteiten plaats ter gelegenheid van de wijding van de cultusruimte van het kerkgebouw op 4 mei. Na de wijding werd de mensenwijdingsdienst voltrokken in een zeer volle zaal en daarna werd in de tuin een koperen grondsteen geplaatst. De feestelijke dagen werden bezocht door zo'n tachtig mensen, uit Duitsland, Zwitserland, Rusland en er waren ook twaalf mensen uit het Nederlands-Vlaamse

Grondsteenlegging door de pioniers Dieter Hornemann en Annushka Geyer

bewindsgebied bij aanwezig! Vreugdevolle en zeer open en lichte ontmoetingen vonden plaats die dagen, gevuld met voordrachten en samen zijn. Christward Kröner schreef een brief ter felicitatie en ondersteuning van de Christengemeenschap in Rusland die we hier graag opnemen.

Beste gemeente in Sint-Petersburg, beste gasten van heinde en verre, beste collega's,

Namens de leiding van de Christengemeenschap – de Kring van Zeven – stuur ik jullie mijn diepgevoelde en hartelijke gelukwensen met de viering van de wijding van jullie cultusruimte in Sint-Petersburg! Moge de zegen van de goddelijke wereld over jullie feestelijke dagen heersen en jullie harten vervullen met vreugde en vertrouwen in deze uitdagende tijden.

Wat zou ik graag bij jullie zijn – alleen laat mijn gezondheidstoestand het nog niet toe. Des te meer probeer ik om er van veraf heel intensief bij te zijn en ik beloof dat ik mijn reis zo snel mogelijk zal inhalen. Ik was van plan om jullie toe te spreken onder het thema 'Plaatsen creëren van vrede en liefde, waarin Christus kan herrijzen'. Jullie als gemeente in Sint-Petersburg vormen zo'n plek elke keer als jullie samen de mensenwijdingsdienst vieren. Maar zo'n plek kan ook in het hart van iedere mens ontstaan als het 'graf van de ziel' opengaat, als de ziel tot altaar

wordt en de Herrezene in zich laat wonen.

Het thema van vrede begeleidt de aardewegen van Christus vanaf zijn geboorte ('Vrede op aarde aan de mensen...'), door het hele evangelie en tot aan de Paasavond, wanneer hij naar de discipelen toe komt en zegt: De vrede zij met u. Vrede is zowel een kerstboodschap als een paasboodschap! Dat was 2000 jaar geleden zo – en dat is nu nog steeds zo. De hemelwereld heeft hier belang bij en gelooft erin dat de mens met goede wil een bron van vrede kan worden. En dat uit deze vrede, die ons door Hem gegeven is, de vrije liefdekracht kan groeien, die de mensheid en de hele wereld nodig hebben. Waar vandaag de dag uiterlijke oorlogen worden gevoerd, is dat een teken dat de innerlijke uiteenzetting met de tegenkrachten in de ziel van de mens – op welk vlak dan ook – niet werd gevoerd.

Bij het vreugdevolle feest van jullie kerkwijding wens ik jullie de moed en de trouw toe om de hindernissen in de ziel steeds opnieuw te overwinnen, zodat er een ruimte ontstaat waarin de zegenende kracht van de goddelijke wereld, die onophoudelijk genadevol stroomt, kan binnenstromen en beschut kan worden. Dat de ruimte die jullie vandaag wijden aan heilige dienst een plaats wordt, een bron, van waaruit de opstandingskracht in ons mensen en in de wereld kan stromen. Zo heeft

de huidige dag een betekenis voor jullie – maar ook voor de hele Christengemeenschap wereldwijd – en, als we het werkelijk nederig in ons hart voelen, voor de hele aarde. In deze zin groet ik jullie van harte als gemeenschap en eenieder afzonderlijk,
jullie Christward Kröner

Vertaling: Heleen de Weger (gemeente Zutphen)

Het huis met daarin de nieuw gewijde kapel van de gemeente in Sint-Petersburg